

Recepce a filiace Komenského díla ve švédské literatuře a kultuře (včetně švédských překladů jeho děl) od roku 1630 do roku 2000

BLANKA KARLSSON

Komenský a Stiernhielm

Georg Stiernhielm,¹ básnický gigant švédské literatury, který bývá ve švédské literární vědě nazýván „otcem švédské klasické poezie“ a „švédským Opitzem“ (Olsson 1973: 9–29)², byl básník, učenec a státní úředník, renesanční člověk, platonik a idealista. V jeho poezii jsou klíčovými tři slova: „dygd, visdom, ära“ – ctnost, moudrost, čest. Ctnosti se podle Stiernhielma dosáhne moudrostí. Všichni lidé mají schopnost moudrosti dosáhnout. Učenost nespočívá v množství vědomostí.

V roce 1961 vyšel v *Acta Comeniana* Příspěvek o působení Komenského na švédský kulturní vývoj 17. století Jana Blahoslava Čapka (Čapek 1961), který se zaměřil na tohoto švédského básníka, vycházející z výsledků bádání švédského profesora Johana Nordströma (Nordström 1924). Od vydání Čapkovy studie uplynulo více než čtyřicet let, ale její téma je stále aktuální a Čapek je nadále citovanou autoritou stejně jako ve Švédsku Nordström, přestože o Stiernhielmovi vyšlo od té doby několik dalších knih.³ Důvodem podobnosti myšlenek Komenského a Stiernhielma je

1] Tento příspěvek předkládá účastníkům kongresu vybrané a zkrácené části dvou kapitol (II/3 a III/1) z knihy *Komenský a jeho dílo ve Švédsku 1630–2000*, která vyšla v červnu 2005 zároveň se švédskou verzí *Comenius och hans verk i Sverige 1630–2000*. V říjnu 2005 vyšla třetí jazyková verze – německá: *Comenius und sein Werk in Schweden 1630–2000*. Českou verzí předala autorka darem Národní knihovně ČR a knihovně ÚČL AV ČR.

2] Martin Opitz (1597–1639), německý básník, autor *Buch von der deutschen Poeterey* (1624), kde vyzdvihl akcent jakožto princip německého verše, ale omezil taktly v jambu a trocheji.

3] Wieselgren 1968; Olsson 1973; Håkanson 1995; Berggren 1997; Olofsson 1998.

pravděpodobně jejich společný učitel, filozof Johann Heinrich Alsted z německého Herbornu. Ovlivnění Komenského pansofií se projevilo zejména v Stiernhielmových poetických dílech. Usiloval o „artificium inventionis rerum et verborum“, systém věcí i slov. Filozofie, historie a jazyk se v jeho díle prolínají. Podle Bernta Olssona (Olsson 1973: 206) je pro Stiernhielma slovo produktem věci, tedy obrazu, který se za slovem skrývá, a zatímco Alsted a jiní hledají možnost matematicky přesného verbálního výrazu, jde Stiernhielm dále: staví jazykový systém, jímž ukazuje nekonečnou možnost jazyka vyjádřit jedinou myšlenku.

Jedna z nejnovějších švédských encyklopedií soudí, že Stiernhielm převzal od Komenského spojení biblických vyprávění o stvoření s novoplatonskou metafyzikou stejně jako ve Švédsku působící Friedrich Menius (Nationalencyklopedin 1989–1996: 214). Čapek pak míní, že podobně přejal i tabelární přehledy přírodních jevů: „Stiernhielm naprosto souhlasně s Komenským uznává tři základní principy skutečnosti – hmotu, ducha a světlo / Materia, Spiritus – nebo Mens –, Lux“ (Čapek 1961: 206). Podobné trojice sledujeme i u F. Menia.

Švédské překlady Komenského děl

Od doby života Komenského až dodneška bylo do švédštiny přeloženo a tiskem vydáno celkem sedm titulů: *Janua linguarum reserata* (1631), *Vestibulum* (1633), *Informatorium maternum* (1630), *Orbis sensualium pictus* (1653), *Didactica magna* (1633), *Pampaedia* (1645–1670), *Continuatio Admonitionis fraternae* (1669). Překladateli byli většinou učitelé z povolání. Že našla Komenského pedagogická díla ve Švédsku velkou odezvu, potvrzují také některá místa, kde byly knihy zachovány – pedagogické knihovny gymnázií a vysokých škol či šlechtické knihovny na zámcích, kde měly děti majitelů soukromého učitele.

Mimo tento seznam stojí dílo přeložené do francouzštiny na švédské půdě, pravděpodobně na objednávku Louise De Geera st., které ovšem nevyšlo tiskem. Je to francouzský rukopis ze 17. století s titulem *L'Avis de Neufeldt sur le livre intitulé Le Jugement de la Reigle de Foi par Valerien Le Grand*, uložený ve Finspongských

sbírkách.⁴ Svě místo ve sledování recepce mají rovněž vydání Komenského děl v originálním jazyce ve Švédsku.

Janua linguarum reserata aurea – Johannis Amos Comenii Upläste Gyllene Tungomåls Dör

Janua se ve Švédsku používala již v roce 1634. V letech 1636 a 1638 vydal stockholmský tiskař H. Käyser latinsko-německou verzi. První překlad do švédštiny spatřil světlo světa již v roce 1640, překladatelem byl Ericus Johannis Schroderus, zvaný Upsaliensis (starší pravopis s jedním p), lexikograf a magistr filozofie. *Janua* vyšla také v letech 1641, 1642, 1643, 1647 a 1648.

Januae linguarum reseratae aureae Vestibulum / Januae latinitatis Vestibulum

Collijn uvádí vydání v letech 1639, 1642, 1648, 1662, 1672, 1683, 1686, 1688 a 1694 (Collijn 1942–1944: 180–184). Tituly byly vydány ve městech Stockholm, Strängnäs, Linköping, Göteborg, Uppsala. Pět velkých měst jakožto středisek vzdělání a šest různých tiskařů hovoří o velkém zájmu a potřebě Komenského latiny.

V roce 1807 vyšel ve švédském městě Härnösand druhý ze jmenovaných titulů. Jeho překladatele Jonase Svedboma nezná žádná švédská encyklopedie. Psal a vydával knihy z oboru švédské jazykovědy, například v roce 1828 *Inledning till swenska sprakläran...* (Úvod do švédské jazykovědy...).

Uppsalská univerzitní knihovna Carolina rediviva má ve svých fondech mimo jiné stockholmské vydání z roku 1644, které Collijn neuvádí.

Informatorium školy mateřské / Informatorium maternum eller Moder-Schola⁵

První překlad pořídil v roce 1642 ve Stockholmu tiskař, překladatel, spisovatel Ericus Benedicti Schroderus, zvaný Nycopensis: *Informatorium maternum eller Moder-Schola*.

4) Je svázaný do knihy s formátem 4:0 a opatřen vlašskou vazbou.

5) Moderskolan, Modersskolan.

Druhý překlad vydal v roce 1868 ve Stockholmu školní inspektor, ředitel učitelského semináře, ilustrátor školních plakátů a autor učebnic Fredrik Sandberg: *Moderskolan (Informatorium maternum). En anvisning för kristliga föräldrar och barnavårdare*.

Třetí překlad vydal v roce 1913 v Lundu pedagog a historik Bror Rudolf Hall: *Modersskolan eller om barnens omvårdnad och fostran under de sex första levnadsåren*.

V letech 1916 a 1932 pak Hall vydal první Schroderův švédský překlad *Informatoria* a tím se toto dílo rozšířilo do mnoha knihoven jako tzv. Hallova edice.

Čtvrtý překlad Tomase Kroksmarka, švédského pedagoga a profesora didaktiky Göteborgské univerzity *Modersskolan* (Göteborg 1989), vychází z překladu Hallova a modernizuje jazyk. Tento čtvrtý a zatím poslední překlad je bohatě rozšířen po celém Švédsku ve všech základních knihovnách ve Stockholmu, Göteborgu, Linköpingu, Uppsale a jinde.

Orbis sensualium pictus

Toto dílo bylo přeloženo mnohokrát a často s jiným překladem názvu. První švédský překlad z roku 1680⁶ se nezachoval. Collijn cituje Gezeliův údaj, že exemplář pravděpodobně shořel (Collijn 1942–1944: 183). Druhé vydání se uskutečnilo v roce 1682, třetí v roce 1684. Do roku 1796 vyšlo devět švédských vydání.

Tituly podle Collijna: *Joh. Amos Comenii. Orbis sensualium pictus...* Riga 1683, Åbo, 1684, 1689, 1698.

Další vydání pocházejí z let 1716, 1775, 1796 a z roku 1824, kdy byla kniha nazvána *Nový orbis pictus francouzsky a švédsky. Pro cvičení mládeže učící se francouzskému jazyku. Od J. H. Meyniera. Překlad čtvrtého vydání. 10 mědirytin*, v letech 1838–40 pak: *Viditelný svět pro mládež v obrázcích s popisy ve švédštině, francouzštině a němčině* a v roce 1867 *Nejnovější Orbis pictus obsahující přes tisíc obrázků*.

6] Kumpera udává rok 1675 (Kumpera 1992: 278).

Orbis pictus z roku 1682, tedy nejstarší exemplář ve švédštině, vyjde znovu ve faksimili s novým překladem v moderní švédštině. Překladatel Gottfried Grunewald, lektor a překladatel z němčiny do švédštiny, žije a působí ve Švédsku.

Didactica magna / Stora undervisningsläran

První překlad z roku 1892 *Skrifter af uppfostringskonstens stormän utgifna af Otto Salomon Stora undervisningsläran af Johann Amos Comenius. En anvisning at söka och finna de medel...* (Göteborg), je dílem Otto Arona Salomona, pedagoga a autora odborných publikací.

Druhý překlad, *Stora undervisningsläran, andra översättningen till svenska ombesörjd och genomsedd av B. R. Hall*, vydal v roce 1916 ve Stockholmu Rudolf Hall.

Třetí překlad Tomase Kroksmarka, *Stora undervisningsläran* (Göteborg 1989, Lund 1999), vychází opět z Hallova vydání. Toto moderní vydání je ve fondu mnoha švédských knihoven.

Continuatio admonitionis fraternae et temporando charitate zelo / Comenius about himself – Comenius självbiografi

Comenius about himself – Comenius självbiografi (Stockholm 1975, Årsböcker i svensk undervisningshistoria, vol. 131; anglicky, latinsky, švédsky). Do švédštiny text přímo z latiny přeložil prof. Jan-Olof Tjäder, který se mimo jiné zabývá latinskou paleografií ve Švédsku, překlad do angličtiny pořídila Agneta Ljunggrenová. Podnět k této edici dala Milada Blekastadová, jejími editory byli prof. W. Sjästrand a dr. Stig G. Nordsträm. Na edici spolupracovali také dr. Julie Nováková, prof. Antonín Škarka a prof. Bohumil Ryba.

Pampaedia

Del IV av *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* (Allmän överläggning om de mänskliga tingens förbättring). Gottfried Grunewald: *J. A. Comenius Pampaedia*, vyšlo v edici Årsböcker i svensk undervisningshistoria, argang LXXV 1995, vol. 180, red. S. G. Nordström, Minnen och dokument VII, Uppsala 1995.

Ve švédských archivech a knihovnách je pravděpodobně ukryto více děl Komenského. Ukazuje to případ nálezu rukopisu *Europae lumina* (viz Karlsson 1996) a jiných komenian (Karlsson 2001). Rukopis *Europae lumina* byl v roce 2000 vydán knižně a dostal jméno *Finspöngský rukopis* (Karlsson 2000).⁷

Literatura

ANDERSSON, Lars Aksel

1898 *Svensk Comenius-bibliografi* (Uppsala)

BERGGREN, Maria

1997 När musan talade latin – Georg Stiernhielm som latinspoet, in *Den nordiska mosaiken*, ed. R. Boström-Andersson (Uppsala: Uniiversitet), s. 53–61

BRINGÉUS, Nils-Arvid

1982 Orbis pictus als Vorlage volkstümlicher Malerei in Schweden, in *Ethnologica Scandinavica. A Journal for Nordic Ethnology*, s. 7–29

CASTRÉN, Gunnar a kol.

1929 *Svenska litteraturens historia* (Stockholm: Norstedt – Söner)

COLLIJN, Isak

1942–1944 *Sveriges bibliografi 1600-talet* (Uppsala: Almqvist & Wiksell)

ČAPEK, Jan Blahoslav

1961 Příspěvek o působení Komenského na švédský kulturní vývoj v 17. století, *Acta Comeniana*, č. 2, s. 198–211

ČAPKOVÁ, Dagmar

1987 *Myslitelsko-vedovatelský odkaz Jana Amose Komenského* (Praha: Academia)

GUSTAVSSON, Lars (ed.)

1978 *Svensk dikt från trollformler till Lars Norén* (Stockholm: Wahlström & Widstrand)

HAKANSON, Björn

1995 Svensk poesi blir myndig, in B. H.: *Försök med poesi* (Stockholm: Natur och kultur)

7] Veškeré prameny k tomuto vydání i prameny ke knize *Komenský a jeho dílo ve Švédsku 1630–2000* jsou – spolu s ostatními výsledky vědecké práce – uloženy v Národním archivu v Praze (osobní fond Blanka Karlsson 1371).

KARLSSON, Blanka

- 1996 Nález rukopisu *Europae lumina* a komenian v Norrköpingu, in *Světová literárněvědná bohemistika 2. Úvahy a studie o české literatuře*, ed. L. Merhaut (Praha: ÚČL AV ČR), s. 550–560
- 2001 Komenský na švédském zámku Skokloster, in *Česká literatura na konci tisíciletí 1*, ed. D. Vojtěch (Praha: ÚČL AV ČR), s. 87–98
- 2005 *Komenský a jeho dílo ve Švédsku 1630–2000* (Norrköping: Gamla)
- 2005 *Comenius och hans verk i Sverige 1630–2000* (Norrköping: Gamla)
- 2005 *Comenius und sein Werk in Schweden 1630–2000* (Norrköping: Gamla)

KARLSSON, Blanka (ed.)

- 2000 *Finspöngský rukopis Jana Amose Komenského. Dosud neznámý anonymní rukopis Komenského předmluvy Europae lumina a Dedikace třem královstvím nalezený ve švédském Norrköpingu* (Brno: L. Marek)

KLINGE, Matti a kol.

- 1988 *Kungliga Akademien i Åbo 1640–1808. Helsingfors Universitet 1640–1990* (Helsinki: Otava)

KUMPERA, Jan

- 1992 *Jan Amos Komenský, poutník na rozhraní věků* (Ostrava–Praha: Amosium servis – Svoboda)

NATIONALENCYKLOPEDIN

- 1989–1996 *Nationalencyklopedin* (Höganäs: Bra böcker)

NORDSTRÖM, Johan

- 1934 *De yverbornes ö* (Stockholm: Bonnier)
- 1924 *Georg Stiernhielm – Filosofiska fragment* (Stockholm: Bonnier)

OLOFSSON, Rune Pär

- 1998 *Georg Stiernhielm – diktare, domare, duellant* (Södertälje: Gidlunds)

OLSSON, Bernt

- 1973 *Den svenska skaldekonstens fader och andra Stiernhielmsstudier* (Lund: Gleerup)

RUNEBY, Nils

- 1963 Bengt Skytte, Comenius och abdikationskrisen 1651, *Scandia. Tidskrift för historisk forskning*, s. 360–382

SCHÜCK, Henrik

- 1911 *Illustrerad svensk litteraturhistoria 1* (Stockholm: Bonnier)

SLAVICA AROSIENSIA

- 1961 *Slavica Arosiensia 3. Katalog över slaviska tryck från 1500–, 1600– och 1700-talen i Stifts- och landsbiblioteket i Västerås, utarbetad av Eugenius Gawrys* (Västerås)

STIERNHIELMI, Georgi
1668 *Hercules* (Stockholm)

SVENKST BIOGRAFIST HANDLEXIKON
1906 *Svenskt biografiskt handlexikon* 1–2 (Stockholm: Bonnier)

SVENSKA MÄN OCH KVINNOR
1942–1955 *Svenska män och kvinnor. Biografisk uppslagsbok* 1–8
(Stockholm: Bonnier)

TIGERSTEDT, Eugéne Napoleon
1971 *Svensk litteraturhistoria* (Stockholm: Natur och kultur)

UR SVENSKA HISTORIEN
1961 *Ur svenska historien* (Stockholm)

WALDE, Otto
1945 *Om Georg Stiernhielms bibliotek* (Uppsala)

WIESELGREN, Per
1968 *Brev till Georg Stiernhielm* (Lund: Gleerup)